ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Abdullayeva Munira Imomaddin qizi

Xalqaro Nordik Universiteti Psixologiya yo‘nalishi

1-bosqich magistranti

Telefon nomer: +998770525152

OILAVIY NIZOLAR VA ULARNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK TABIATI: ZAMONAVIY TADQIQOTLAR TAHLILI

Annotatsiya

Ushbu maqolada oila psixologiyasi doirasida er-xotin munosabatlarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va barqarorligiga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda oilaviy munosabatlarning dinamik jarayon ekanligi, unda yuzaga keladigan inqirozli davrlar va nizolarning kelib chiqish sabablari o‘rganilgan. Xususan, muloqot jarayonidagi (kommunikatsiya) yetishmovchiliklar, ishonch va o‘zaro hurmatning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, maqolada oilaviy munosabatlarni diagnostika qilish va korreksiyalash (konsultatsiya) bo‘yicha mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari umumlashtirilib, er-xotin o‘rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etishning psixologik mexanizmlari bo‘yicha xulosalar berilgan [1, 2, 3].

Kalit so‘zlar

oila psixologiyasi, er-xotin munosabatlari, oilaviy inqirozlar, kommunikatsiya, psixodiagnostika, oilaviy rollar, ota-onalik ustanovkalari.

Аннотация

В данной статье в рамках семейной психологии анализируются формирование супружеских отношений, этапы их развития и факторы, влияющие на их стабильность. В исследовании изучены семейные отношения как динамический процесс, а также возникающие в нем кризисные периоды и причины конфликтов. В частности, освещены проблемы в процессе общения (коммуникации), а также важность доверия и взаимного уважения. Кроме того, в статье обобщены научные взгляды отечественных ученых по диагностике и коррекции (консультированию) семейных отношений и представлены выводы о психологических механизмах разрешения противоречий между супругами [1, 2, 3].

Ключевые слова

психология семьи, супружеские отношения, семейные кризисы, коммуникация, психодиагностика, семейные роли, родительские установки.

Abstract

This article analyzes the formation of marital relationships, their developmental stages, and the factors affecting their stability within the framework of family psychology. The study examines family relationships as a dynamic process, investigating the crisis periods that arise and

the causes of conflicts. In particular, communication deficits and the importance of trust and mutual respect are highlighted. Furthermore, the article summarizes the scientific views of local scholars on the diagnosis and correction (counseling) of family relationships and provides conclusions on psychological mechanisms for resolving conflicts between spouses [1, 2, 3].

Keywords

family psychology, marital relationships, family crises, communication, psychodiagnostics, family roles, parental attitudes.

KIRISH

Oila jamiyatning negizi sifatida nafaqat insonning shaxsiy hayotida, balki butun jamiyat barqarorligida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Zamonaviy ijtimoiy psixologiyada oila tushunchasi shunchaki odamlar guruhi emas, balki murakkab munosabatlar tizimi sifatida qaraladi. S. Salimova o‘z tadqiqotlarida ta’kidlaganidek, mustahkam oilaviy munosabatlar inson ruhiyati va jamiyat barqarorligi uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib, unda ishonch, hurmat, mehr-muhabbat va to‘g‘ri kommunikatsiya hal qiluvchi rol o‘ynaydi [1].

Biroq, har qanday oila o‘z rivojlanishi davomida turli bosqichlarni bosib o‘tadi va bu jarayonda nizolar yuzaga kelishi tabiiy holdir. Tadqiqotchilar oilaviy munosabatlarning rivojlanishini besh asosiy bosqichga (nikoh va yangi hayot boshlanishi, farzand tug‘ilishi, bolalar voyaga yetishi, farzandlarning mustaqil hayoti, keksalik davri) ajratadilar. Har bir bosqich er-xotindan o‘zaro munosabatlarni qayta ko‘rib chiqishni va yangi ijtimoiy rollarga (masalan, ota-onalik) moslashishni talab qiladi [1]. Ushbu moslashuv jarayonidagi qiyinchiliklar ko‘pincha ziddiyatlarga sabab bo‘ladi.

O‘zbekistonlik olimlar G‘.B. Shoumarov va uning hammualliflari ta’kidlashicha, oila psixologiyasini o‘rganishda nafaqat er-xotin munosabatlari, balki oiladagi ma’naviy muhit, yoshlarning jinsiy xulq-atvori va ularni oilaviy hayotga tayyorlash masalalari ham muhimdir. Ularning fikricha, yoshlarni oilaga tayyorlashga qaratilgan psixodiagnostik testlar va metodikalar oilaviy muammolarni erta aniqlash va oldini olishga xizmat qiladi [3].

Shuningdek, D. Abdullayeva va R. Yorqulovlarning tadqiqotlarida oilaviy munosabatlar psixologiyasida "ota-onalik ustanovkalari" va "tarbiya shakllari"ning er-xotin munosabatlariga ta’siri chuqur tahlil qilingan. Mualliflar oilaviy konsultatsiya jarayonining ahamiyatini ko‘rsatib, nizolarni hal qilishda professional psixologik yondashuv zarurligini uqtiradilar. Ularning yondashuviga ko‘ra, oiladagi ziddiyatlarni bartaraf etishda har bir oila a'zosining individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish lozim [2].

Ushbu maqolaning maqsadi yuqoridagi adabiyotlarga tayangan holda, er-xotin munosabatlaridagi ziddiyatlarni bartaraf etishda muloqotchanlik xususiyatini rivojlantirishning ahamiyatini ochib berishdan iborat.

METODLAR

Ushbu tadqiqot ishini amalga oshirishda nazariy va empirik metodlar majmuidan foydalanildi. Muammoning o‘rganilish darajasini aniqlash va ilmiy farazlarni shakllantirishda qiyosiy tahlil (komparativ), umumlashtirish va tizimli yondashuv metodlari qo‘llanildi.

1. Nazariy metodologik asoslar

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida Sharq mutafakkirlarining (Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy) oila va nikoh barqarorligi haqidagi qarashlari hamda zamonaviy psixologiyada qabul qilingan oilaviy tizimlar nazariyasi olindi. Xususan, oilaviy munosabatlarning rivojlanish bosqichlari (nikoh, farzand tug‘ilishi, bolalar mustaqilligi, keksalik) va har bir bosqichdagi inqirozli holatlar tahlil qilindi [1, 2]. Shuningdek, D. Abdullayeva va R. Yorqulovlar tomonidan ilgari surilgan oilaviy konsultatsiyaning asosiy tamoyillari va "ota-onalik ustanovkalari" nazariyasi tadqiqotning ilmiy poydevori sifatida xizmat qildi [2].

2. Empirik tadqiqot metodlari

Er-xotin munosabatlaridagi ziddiyatlarni aniqlash va ularni bartaraf etishda muloqotchanlikning o‘rnini o‘rganish maqsadida quyidagi standartlashtirilgan psixodiagnostik metodikalardan foydalanildi:

- Kuzatish va suhbat metodi: Oiladagi psixologik iqlimni birlamchi baholash va nizo turlarini (konstruktiv yoki destruktiv) aniqlash uchun qo‘llanildi. Bu metod orqali er-xotin o‘rtasidagi verbal va noverbal muloqot to‘siqlari o‘rganildi [2, 3].
- "Nikohdan qoniqqanlik darajasini o‘lchash" testi (V.V. Stolin va boshqalar): Ushbu metodika er-xotinning o‘z oilaviy hayotidan qanchalik mamnun ekanligini, o‘zaro tushunish va hissiy yaqinlik darajasini aniqlash imkonini berdi. Test natijalari oilaviy ajrim xavfi mavjud guruhlarni ajratib olishga yordam beradi [3].
- "Munosabatlarni differensial baholash" (MDB) shkalasi: Er va xotin o‘rtasidagi emotsional munosabatlarning sifati (iliqlik, yaqinlik, tushunish yoki sovuqlik, begonalashuv) ushbu shkala yordamida tahlil qilindi. Bu metodika er-xotinning bir-birini qanday idrok etishini aniqlashda yuqori samaradorlikka ega [3].
- "Ro‘y berayotgan nizolarni aniqlash" so‘rovnomasi: Oilaviy nizolarning sabablarini (iqtisodiy, psixologik, pedagogik) va ularning yechim topish strategiyalarini (raqobat, yon berish, hamkorlik) aniqlash uchun foydalanildi. G‘.B. Shoumarov ta’kidlaganidek, nizolarning xarakterini bilish ularni bartaraf etishning birinchi qadami hisoblanadi [3].

Ushbu metodlar majmui tadqiqotning obyekti bo‘lgan er-xotin munosabatlaridagi ziddiyatlarni har tomonlama o‘rganish va muloqotchanlikni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi

NATIJALAR

Olib borilgan nazariy tadqiqotlar va mavjud ilmiy adabiyotlarning qiyosiy tahlili quyidagi asosiy natijalarni ko‘rsatdi:

1. Oilaviy nizolarning konstruktiv va destruktiv tabiati

Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy nizolar har doim ham salbiy hodisa sifatida baholanmasligi kerak. G‘.B. Shoumarov va D. Abdullayevalarning tadqiqotlarida nizolar oqibatlariga ko‘ra ikki yirik guruhga ajratiladi:

- Konstruktiv (biriktiruvchi) nizolar: Bu nizolarda muammoning yechimi er-xotin va butun oilaning manfaatlariga qaratilgan bo‘ladi. Ular hal etilganda oila a’zolari o‘rtasida hamkorlik kuchayadi, bir-birini tushunish ortadi va oila mustahkamlanadi [2, 3].
- Destruktiv (ajratuvchi) nizolar: Bu turdagi nizolarda tomonlardan biri faqat o‘z manfaatini ko‘zlaydi, ikkinchi tomonning manfaati esa kamsitiladi. Bunday nizolar ko‘pincha

"men" xarakterida bo‘lib, oilaviy munosabatlarning darz ketishiga va surunkali nizolar eskalatsiyasiga (kuchayib ketishiga) olib keladi [2, 3].

2. Nizolarni keltirib chiqaruvchi asosiy omillar

O‘rganilgan manbalarga ko‘ra, zamonaviy o‘zbek oilalarida nizolarning kelib chiqishiga sabab bo‘luvchi asosiy omillar quyidagilardir:

- Psixologik nomutanosiblik: Er-xotinning temperamenti (mijozi) va xarakter xususiyatlarining mos kelmasligi. Masalan, xolerik turga mansub er-xotinlar o‘rtasida nizo chiqish ehtimoli yuqori bo‘ladi, chunki har ikkisi ham hissiyotga beriluvchan va murosasiz bo‘lishi mumkin [3].
- Kommunikativ to‘siqlar: Muloqot jarayonida "eshitish" va "tinglash" madaniyatining yetishmasligi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, muloqotdagi psixologik to‘siqlar (sherigiga ma’qul tushmaslikdan qo‘rqish), mazmuniy to‘siqlar (gapning ma’nosini noto‘g‘ri tushunish) va motivatsion to‘siqlar (gapiruvchining asl maqsadini anglamaslik) er-xotin o‘rtasida "begonalashuv"ni yuzaga keltiradi [1, 2].
- Tashqi aralashuv (Etnopsixologik omil): O‘zbek oilalariga xos bo‘lgan o‘ziga xos xususiyat shundaki, nizolarning katta qismi "chegaralanmagan" xarakterga ega, ya’ni ularga uchinchi shaxslar (qaynona, qayinata, ovsinlar) aralashadi. G‘.B. Shoumarovning ta’kidlashicha, qishloq joylaridagi ajrimlarning aksariyati aynan qaynona-kelin yoki qaynona-kuyov munosabatlaridagi ziddiyatlar tufayli kelib chiqadi [3].
- Ideal va Reallik o‘rtasidagi ziddiyat: Yoshlarning oilaviy hayot haqidagi tasavvurlari ko‘pincha romantik kitoblar yoki filmlar ta’sirida shakllangan bo‘lib, real hayotiy qiyinchiliklar (ro‘zg‘or tashvishlari, moddiy yetishmovchilik) bilan to‘qnashganda, ularda hafsalasizlik va norozilik paydo bo‘ladi [2, 3].

3. Nizolarni hal qilish strategiyalari

Tahlil qilingan adabiyotlarda nizoli vaziyatlardan chiqishning 5 xil asosiy strategiyasi aniqlandi:

- Raqobat**:** Bir tomonning o‘z hukmini o‘tkazishga urinishi (bu yashirin nizolarni kuchaytiradi).
- Yon berish: Tinchlik saqlash uchun o‘z manfaatidan voz kechish (bu ichki norozilikni keltirib chiqaradi).
- Passivlik: Muammoni hal qilishdan qochish.
- Kompromiss (Kelishuv): "Sen ham yutqizma, men ham yutqizmay" tamoyili.
- Hamkorlik: Muammoni har ikki tomon manfaatini hisobga olgan holda birgalikda hal qilish. Tadqiqotchilar aynan hamkorlik usuli oilaviy barqarorlikni ta’minlovchi eng samarali vosita ekanligini ta’kidlaydilar [2].

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oilaviy nizolar shunchaki maishiy kelishmovchilik emas, balki murakkab ijtimoiy-psixologik jarayondir. Ularni bartaraf etishda er-xotinning kommunikativ kompetensiyasini (muloqotchanligini) rivojlantirish va nizolarni "konstruktiv" o‘zanga burish qobiliyati hal qiluvchi ahamiyatga ega.

XULOSA

Olib borilgan nazariy va tahliliy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy nizolar oila rivojlanishining muqarrar va qonuniy jarayonidir. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, nizolarning oila

mustahkamligiga ta’siri ularning mavjudligiga emas, balki er-xotin tomonidan tanlangan hal qilish strategiyasiga bog‘liq. "Konstruktiv" nizolar oilaviy munosabatlarni yangilash va er-xotinni bir-biriga yaqinlashtirish funksiyasini bajarsa, "destruktiv" nizolar oilaviy tizimni yemirilishiga olib keladi [2, 3].

Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy muammolar quyidagilardir:

- Muloqot defitsiti: Ko‘pgina nizolar er-xotin o‘rtasida ochiq muloqotning yo‘qligi, bir-birini tinglash va tushunish ko‘nikmalarining shakllanmaganligi oqibatida yuzaga keladi. S. Salimova ta’kidlaganidek, to‘g‘ri kommunikatsiya oilaviy barqarorlikning asosiy garovidir [1].
- Psixologik nomutanosiblik: Er-xotinning temperamenti va xarakter xususiyatlaridagi tafovutlar (masalan, xolerik va melanxolik juftligi) nizolarni keltirib chiqaruvchi jiddiy omil hisoblanadi [3].
- Ijtimoiy va etnik omillar: O‘zbek oilalarida nizolarning kelib chiqishida uchinchi shaxslarning (qaynona-kelin, qarindoshlar) aralashuvi hamon yuqori o‘rinda turadi. Bu esa yosh oilalarning psixologik suvereniteti (mustaqilligi) buzilishiga olib kelmoqda [3].

Tavsiyalar: Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqqan holda, oilaviy munosabatlarni mustahkamlash va nizolarni oldini olish uchun quyidagi chora-tadbirlar maqsadga muvofiqdir:

Psixologik treninglar: Nikohdan oldin va yosh oilalar uchun "Oilaviy muloqot madaniyati" va "Nizolarni boshqarish" mavzularida amaliy treninglarni keng joriy etish.

Konsultativ yordam: Nizoli vaziyatlarda "ajratuvchi" strategiyalardan (raqobat, passivlik) voz kechib, "hamkorlik" strategiyasini o‘zlashtirish uchun professional oilaviy psixologlarga murojaat qilish madaniyatini oshirish [2].

Ota-onalik maktabi: Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda nafaqat maishiy, balki psixologik va pedagogik bilimlarni (ota-onalik ustanovkalari) shakllantirishga e’tibor qaratish lozim.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy nizolarni bartaraf etishda muloqotchanlik va o‘zaro empatiyani rivojlantirish ajrimlarning oldini olish va jamiyatda sog‘lom psixologik muhitni yaratishning eng samarali vositasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Salimova Sh.A. Ijtimoiy psixologiyada oilaviy munosabatlar psixologiyasi // Innovative Academy: Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: nazariy va amaliy izlanishlar. – 2024. – 1-bet.

[2] Abdullayeva D., Yorqulov R., Atabaeva N. Oila psixologiyasi: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: "Tafakkur Bo‘stoni", 2015. – 256 b.

[3] Shoumarov G‘.B., Haydarov I.O., va boshq. Oila psixologiyasi: Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari uchun o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: "Sharq", 2011. – 296 b.